

СТОЛЯРЧУК Я.М.,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри міжнародної економіки,
д.е.н., проф.

СТОЛЯРЧУК В.М.,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
аспірантка кафедри міжнародної економіки

РІВЕНЬ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. У статті узагальнено основні нормативно-правові акти, які регулюють захист інтелектуальної власності в Україні та оцінено їх ефективність. Доведено, що вітчизняний ринок інтелектуальної власності дотепер не позбавився такого негативного явища, як мінізація, що закріпило за Україною негативний статус однієї з головних європейських країн-піратів і вимагає докорінного поліпшення ситуації із забезпеченням охорони інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, ринок об'єктів інтелектуальної власності, захист прав інтелектуальної власності, патентний захист.

Аннотация. В статье обобщены основные нормативно-правовые акты, регулирующие защиту интеллектуальной собственности в Украине, а также оценена их эффективность. Доказано, что отечественный рынок интеллектуальной собственности до сих пор не избавился такого негативного явления, как тенизация, что закрепило за Украиной отрицательный статус одной из главных европейских стран-пиратов и требует коренного улучшения ситуации с обеспечением охраны интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, рынок объектов интеллектуальной собственности, защита прав интеллектуальной собственности, патентная защита.

Annotation. The article is devoted to summarization the key regulations governing the protection of intellectual property in Ukraine and assessed their effectiveness. It is proved that the intellectual property market of Ukraine has not got rid of such negative phenomena as shadowing, which gained Ukraine negative status as one of the main European countries-pirates and requires radical improvement of the situation in the sphere of intellectual property protection.

Keywords: intellectual property, intellectual property market, intellectual property rights, patent protection.

Розбудова в Україні високоефективної інноваційної моделі ринкового господарства, створення необхідних організаційно-економічних передумов для реалізації науково-технологічного потенціалу нації та стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання вимагають термінового завершення процесу формування в державі правових основ функціонування ринку об'єктів інтелектуальної власності, насамперед, в частині забезпечення їх належного правового захисту.

Досягнення цієї життєво важливої для України мети передбачає, насамперед, створення відповідної нормативно-правової бази. Характеризуючи її, слід відзначити, що за роки незалежності в нашій країні в цілому сформувалась нормативно-законодавча база щодо управління науково-технологічною та інноваційною сферою, а також охорони інтелектуальної власності, яка загалом відповідає міжнародним нормам і стандартам. Зокрема, лише у сфері захисту прав інтелектуальної власності інституційна система включає 5 регуляторних та 1 освітній державний орган у складі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Так, з-поміж важливих документів, які були ухвалені в останнє десятиліття у сфері функціонування ринку ОІВ, слід відзначити, насамперед, Закони України «Про інноваційну діяльність», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки», «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків», Указ Президента України «Про концепцію державної промислової політики» та ін.

Крім загальних нормативно-правових положень, які стосуються інноваційної сфери та функціонування ринку ОІВ, важливими є й законодавчі напрацювання щодо процесів комерціалізації технологій. В даному контексті ключовим правовим документом є Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [1], який визначає правові, економічні, організаційні та фінансові важелі державного регулювання даного виду діяльності і спрямований на забезпечення ефективного використання вітчизняного науково-технічного та інтелектуального потенціалу, охорону майнових прав на вітчизняні технології та поглиблення міжнародного науково-технічного співробітництва України.

В останні роки в нашій державі суттєво підвищився рівень захисту ІВ завдяки посиленню координації дій правоохоронних та контролюючих органів у сфері боротьби з піратством у сфері ІВ, формуванню вітчизняних систем патентно-інформаційного забезпечення та підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності, а також широкому впровадженню в практику визнаних у світі методів експертної оцінки заявок на видачу охоронних документів на об'єкти промислової власності.

Крім того, слід відзначити і певні позитивні зрушення і у сфері захисту авторських і суміжних прав. Достатньо сказати, що Державна служба статистики України щорічно отримує в середньому 47 тис. заявок на реєстрацію об'єктів авторських прав [2], на сьогодні в країні зареєстровано понад 335 тис. охоронних документів, в останні роки рівень «піратства» у вітчизняному музичному секторі зменшився з 85 до 65%, а використання неліцензійного програмного забезпечення в органах державної виконавчої влади скоротилось на 50% [3]. І, на решті, не можна не відзначити і такого важливого досягнення, як виключення України зі списку «пильного спостереження» у рейтингу країн «Спеціальні 301», що дозволило їй стати приєднатись до глобальної торговельної системи СОТ.

У системі заходів, які забезпечили ці результати, найважливішу роль відіграли: запровадження системи моніторингу телерадіоканалів, посилення державного контролю за їх використанням, регулярна інвентаризація комп'ютерного забезпечення, яке використовується в органах державної виконавчої влади, та його легалізація. Так, на сьогодні в Україні ухвалено 10 спеціальних законів, які безпосередньо регулюють правовідносини у сфері захисту інтелектуальної власності, 9 кодексів, 18 міжнародних договорів та понад 100 підзаконних актів, ухвалених постановами Кабінету Міністрів або наказами відповідних центральних органів виконавчої влади [4]. Крім того, наша держава вже приєдналась до ряду міжнародних конвенцій та угод у сфері захисту ІВ та набула членства у ряді міжнародних організацій.

Консолідуючою правовою основою національної системи охорони інтелектуальної власності України є Цивільний кодекс, який містить цілий розділ під назвою «Право інтелектуальної власності», де визначено суб'єктів права ІВ (ст. 421), головні положення щодо майнових і особистих немайнових прав інтелектуальної власності (ст. 423, 424), а також норми їх захисту.

Однак чи не найважливішою є ст. 418 Цивільного кодексу, яка чітко кваліфікує поняття «право інтелектуальної власності» як право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності. Саме таке трактування лежить в основі класифікації об'єктів права ІВ Цивільним кодексом за критерієм сфери їх застосування, зокрема: об'єкти авторського і суміжних прав, об'єкти промислової власності, нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Окрім положення щодо захисту прав інтелектуальної власності містяться також у положеннях Конституції України, Кримінального та Митного кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та низки процесуальних кодексів.

Однак, незважаючи на етапне завершення формування нормативно-правової бази функціонування вітчизняного ринку об'єктів інтелектуальної власності, він все ще не може позбавитись такого негативного явища, як тінізація. Звідси – колосальні обсяги неконтрольованих операцій купівлі-продажу ОІВ, втрата валютної виручки від патентно-ліцензійної торгівлі, «знекровлення» національного інноваційного потенціалу, неповернення валютної виручки за експортними операціями з об'єктами права інтелектуальної власності та ін.

Так, загалом високим залишається рівень правопорушень у сфері незаконного обігу ОІВ, а саме аудіовізуальної продукції, програмного забезпечення, фармацевтичних препаратів та ін. Все ще непрозорим та малоефективним залишається економічно-правовий механізм збору та подальшого розподілу роялті за публічне використання авторського права.

Крім того, Україна, беручи участь в тендері на право проведення європейського чемпіонату з футболу ЄВРО-2012, взяла на себе зобов'язання ухвалити спеціальний закон про захист інтелектуальної власності УЄФА. Однак дана процедура не тільки розтягнулась на багато років, вона не увінчалась успіхом, оскільки Парламент напередодні чемпіонату відхилив даний законопроект, обмежившись при цьому внесенням поправок в ряд існуючих законодавчих актів без належного охоплення усіх питань, на яких наполягала УЄФА.

Новий Кримінально-процесуальний кодекс України, який набув чинності у листопаді 2012 р., надав компаніям-власникам ОІВ широкі можливості щодо тиску на українські підприємства, що використовують неліцензійне програмне забезпечення. Якщо раніше юристи провідних західних компаній могли вимагати лише компенсації матеріальних збитків від використання піратської продукції за умов доказу факту їх нанесення, то нині вони можуть вимагати повної компенсації за порушення авторських прав, розмір якої становить 10 мінімальних заробітних плат. В результаті тільки у 2012 р. українські суди винесли 27 рішень на користь «Microsoft» за справами щодо порушення авторських прав цієї корпорації. У більшості випадків це були штрафи в розмірі від 3,4 до 34 тис. грн. або умовні терміни ув'язнень для керівників компаній [5].

Однак, як відзначають авторитетні експерти, подібна заходи не можуть змінити загальної картини – Україна перебуває нині на верхній сходинах рейтингу головних європейських країн-піратів. Зокрема, за даними дослідницької компанії «IDS», частка використання піратського програмного забезпечення в Україні у 2012 р. становила 84%, або 647 млн. дол. США вартості комерційного неліцензійного програмного забезпечення. Для порівняння в Росії цей показник становив 3,2 млрд. дол. (рівень піратства – лише 63%), у Польщі – 618 млн. дол. (53% відповідно) [5].

Як результат – на сьогодні Міжнародний альянс інтелектуальної власності наполягає на забороні доступу України до Генеральної системи преференцій США для сприяння економічному розвитку в країнах, що розви-

ваються, яка надає право експортувати товари в цю країну за пільговими митними ставками. Серед головних претензій висувається, зокрема, використання урядовими структурами неліцензійного програмного забезпечення, позбавлення акредитації уповноваженої організації колективного управління Української ліги музичних прав, а також недостатні заходи щодо недопущення незаконного скачування інформації з Інтернету.

У цьому зв'язку доречно згадати, що протягом 2001-2006 рр. Україні вже блокували можливість користуватися даними пільгами і відновили це право тільки після запровадження кримінальної відповідальності на виробництво контрафактних дисків. На сьогодні Генеральна система преференцій поширюється на близько 3500 найменувань експортних товарів з України. Зокрема, у 2011 р. за цією системою було експортовано товарів на 53,2 млн. дол. США, що становить 4% загальної вартості українського експорту у США [6].

Нині і державні органи виконавчої влади характеризуються недостатньою ефективністю регулювання прав ІВ, про що свідчить, зокрема, експертне опитування, проведене Американською торгівельною палатою в Україні у 2011 р. Воно засвідчило, що 56% опитаним членам цієї структури при вирішенні питань щодо захисту ІВ найчастіше доводиться мати справу з адміністративними органами, а 22% – з судами [2].

З-поміж причин, які обумовлюють таку ситуацію, ключовою є неорганічне «вбудовування» діючої системи охорони інтелектуальної власності у національну інноваційну систему. Йдеться, насамперед, про те, що «Концепція розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009-2014 рр.» та «Програма розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні на 2010-2014 рр.» [3] дотепер залишаються ухваленими лише Державним департаментом інтелектуальної власності. І це при тому, що дані документи визначають шляхи подальшого розвитку та вдосконалення державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, пріоритетами якої є максимально повне, своєчасне та якісне забезпечення фізичним та юридичним особам набуття і захисту прав інтелектуальної власності відповідно до міжнародних норм і стандартів.

Про усвідомлення на найвищому державному рівні необхідності підвищення ефективності національної системи охорони інтелектуальної власності свідчить той факт, що в останні роки дане питання активно дискутується на парламентських слуханнях. Зокрема, у березні 2007 р. у Верховній раді відбулось слухання на тему «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування» [7], в червні 2007 р. – слухання «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації», в червні 2009 р. – слухання «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [8].

Разом з тим, чинне законодавство України у сфері охорони інтелектуальної власності дотепер залишається не повною мірою узгодженим у розрізі законів та підзаконних актів. Це проявляється в існуванні вагомих нормативно-правових колізій, недостатній регуляторній ефективності низки законодавчих норм, а відтак – є вагомою перешкодою до формування в нашій державі цілісної законодавчої системи охорони прав інтелектуальної власності та максимально повному задоволенню інтересів власників інтелектуальних продуктів. Так, до найбільш вагомих недоліків діючої законодавчої бази слід віднести, зокрема, неоднозначність підходів щодо визначення строку дії патенту на промисловий зразок. Зокрема, Законом України «Про охорону прав на промисловий зразок» передбачено можливість продовження терміну дії патенту, тоді як в Цивільному кодексі така норма відсутня.

Доречно згадати і проект Закону №6523 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав», ухвалений у 2010 р. [9]. Незважаючи на те, що він зорієнтований на вдосконалення системи регулювання захисту прав інтелектуальної власності, однак включає ряд норм, які дещо обмежують права виробників та імпортерів певних видів обладнання та медіа-матеріалів, що використовуються для приватного копіювання об'єктів авторського права.

Не узгодженою на рівні законодавства залишається і норма щодо визначення терміну чинності виключних майнових прав: якщо частина 3 ст. 4 Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» встановлює відлік даного строку від дати подачі заявки або дати першого використання топографії ІМС, то частина 1 ст. 16 цього ж закону – від дати внесення відомостей про топографію ІМС до Реєстру. Водночас ст. 475 Цивільного кодексу встановлює відлік часу тільки від дати подання заявки.

Критичних зауважень заслуговує також неоднозначність законодавчих підходів щодо порядку сплати держмити та зборів за видачу патентів на винаходи та їх реєстрацію. Так, порядок сплати зборів, згідно Законів України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на зазначення походження товарів», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», передбачає виключно цільовий характер використання надходжень на забезпечення розвитку та функціонування державної системи охорони інтелектуальної власності, а також переведення коштів на поточні рахунки уповноважених Установою закладів, що входять до державної системи правової охорони ІВ.

Водночас, згідно норм Бюджетного кодексу України, під доходами бюджету розуміють неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України, а під неподатковими надходженнями – адміністративні збори та податки. З огляду на те, що вищезазначеними законодавчими актами регулюються правовідносини органів виконавчої влади щодо захисту інтелектуальної власності, то вони належать до адміністративних функцій діяльності державних органів. Іншими словами, вищезазначені збори за своєю суттю є адміністративними зборами, а відтак – згідно бюджетного законодавства кваліфікуються як неподаткові надходження державного бюджету.

Крім того, ст. 50 Бюджетного кодексу України чітко визначає, що обов'язкові платежі до державного бюджету (податки та збори), а також інші статті, які формують його доходну частину, повинні в обов'язковому порядку мобілізуватись на єдиному казначейському рахунку Державного бюджету України. Це означає, що бюджетні кошти, які отримують фізичні та юридичні особи без статусу бюджетної установи, надходять їм лише через розпорядника бюджетних коштів.

Іншими словами, ключові положення ухвалених до набуття чинності Бюджетного кодексу Законів України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (ст. 36), «Про охорону прав на зазначення походження товарів» (ст. 26), «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (ст. 23), «Про охорону прав на промислові зразки» (ст. 28) та «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» (ст. 23) не узгоджуються з його нормами, зокрема, щодо визнання відповідних зборів доходами бюджету (неподаткові надходження) та відповідно зарахування їх на єдиний казначейський рахунок Державного бюджету України.

Крім того, чинне законодавство України у сфері охорони інтелектуальної власності не повною мірою кореспондується з міжнародними нормами в цій сфері. У цьому зв'язку доречно згадати, зокрема, звернення у 2010 р. Американської торгівельної палати в Україні до уряду щодо змін, ухвалених проектом Закону №6595 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту здоров'я громадян від результатів вживання тютюнових виробів)». Ці зміни стосувались правил маркування тютюнових виробів, які передбачають обов'язкове використання лише чорного та білого кольорів, що суперечить угоді ТРІПС. І хоча позиція Палати була підтримана Міністерством економіки України, однак її рекомендації були проігноровані розробниками даного законопроекту [2].

Ще одним «антиконвергентним» заходом української влади можна вважати ухвалення парламентом України у грудні 2011 р. поправок до Кримінального кодексу України в частині призупинення дії правової норми, яка передбачала кримінальну відповідальність за порушення прав на товарний знак. Тож на сьогодні незаконне використання товарного знаку карається лише незначним штрафом і вилученням контрафактної продукції [10]. Більше того, на сьогодні парламент розглядає можливість внесення аналогічних змін щодо порушень в області авторських і патентних прав, що знову ж таки погіршує міжнародний імідж України в очах світової громадськості.

Не відповідає національним інтересам України і нинішній формат її міждержавного співробітництва в рамках Європейської та Євразійської регіональних патентних систем. Достатньо сказати, що хоча Україна на сьогодні доволі ефективно співробітнічає з міжнародними організаціями, які функціонують у сфері захисту інтелектуальної власності, (ВОІВ, Коаліцією захисту прав інтелектуальної власності (СІРР), Міжнародною федерацією фонографічної індустрії (ІФПІ), Міжнародним альянсом інтелектуальної власності (ІПА), Міжнародною асоціацією торговельних марок (ІНТА) та ін.), однак вона дотепер залишається єдиною серед країн СНД, яка не ратифікувала Євразійську патентну конвенцію. Це є свідченням практичного аутсайдерства нашої держави у процесах патентної кооперації на пострадянському просторі.

«Вузьким місцем» нормативно-правового забезпечення функціонування національного ринку інтелектуальної власності України є те, що патентне законодавство не визнає права держави на інтелектуальну власність, навіть ту, що створена за кошти державного бюджету, несправедливо врегульовує питання розподілу прав на об'єкти інтелектуальної власності між замовником, виконавцем робіт та авторами створених об'єктів. У результаті виникає правова колізія, за якої держава не здатна стати повноправним учасником процесу комерціалізації інновацій, патентів на винаходи та корисні моделі. Так, за всі роки незалежності державні органи виконавчої влади, фінансуючи створення об'єктів інтелектуальної власності за кошти державного бюджету, не отримали жодного патенту. Водночас держава неспроможна також забезпечити дієвий контроль і захист прав на інтелектуальну власність, щоб уникнути практично безоплатного переходу цих прав до іноземних суб'єктів господарської діяльності.

Прогресивною, на перший погляд, правовою ініціативою щодо розбудови в Україні цивілізованого ринку ОІВ стало включення у 2012 р. до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» норми щодо запровадження державної експертизи технологій. Вона поширюється лише на технології, які закуповуються за бюджетні кошти, та технології, створені або придбані за бюджетні кошти, які передаються юридичним та фізичним особам [11]. Іншими словами, дія даної норми обмежується технологіями, які продукуються на основі використання державних субсидій, а також технологій, які плануються для використання в Україні за рахунок державних коштів. З урахуванням їх браку, практичне застосування вищезазначеної норми закону навряд чи набуде масового характеру.

Характеризуючи нормативно-правові основи функціонування національного ринку інтелектуальних продуктів України, окремо слід сказати про правову невирішеність питання щодо інтелектуальної спадщини колишнього СРСР. Йдеться про близько 500 тисяч чинних до нинішнього часу охоронних документів, а також авторських свідоцтв з грифами «Для службового користування» і «Тасмно», на чверть яких може претендувати Україна. Однак реалізація даного права створює відсутність в нашій державі повного переліку цих винаходів та їх технічних описів, що призводить до морального старіння цих інновацій та унеможливає процеси їх комерціалізації у вітчизняній економіці.

Вимагає суттєвого доопрацювання і діюче на сьогодні нормативне забезпечення, яке стосується біологічної безпеки та державного контролю в цій сфері. Так, в Україні дотепер залишається невизначеною ситуація з використанням технологій створення генетично модифікованих організмів та їх продуктів. Зокрема, згідно не-

офіційних даних, на території нашої держави на основі створених за кордоном ГМО вирощують трансгенну сою, кукурудзу, картоплю та інші сільськогосподарські культури.

Крім того, трансгенні продукти потрапляють Україну також у формі соєвих концентратів, кормових добавок у птахівництві, а також з партіями солодоців та молочних продуктів, які не перевіряються на вміст ГМО. І хоча з вересня 2003 р. діє підписаний Україною разом з іншими 180 країнами «Картахенський протокол із біологічної безпеки», який передбачає застосування державами скоординованих заходів задля забезпечення належного рівня захисту у сфері безпечного обігу, обробки, використання генетично модифікованих організмів, однак ситуація в Україні з їх використанням потребує розробки відповідних нормативно-правових актів.

Резюмуючи вищенаведене, слід відзначити, що хоча Україна в числі перших на пострадянському просторі ухвалила більшість нормативно-правових актів у сфері науково-технологічного та інноваційного розвитку, однак вони не справили суттєвого впливу на формування в державі цивілізованого ринку об'єктів інтелектуальної власності. З огляду на це українській державі на сьогодні необхідно системно імплементувати зарубіжну практику у сфері розробки національних програм і стратегій щодо захисту прав інтелектуальної власності та регулювання ринків високотехнологічної продукції з метою сприяння процесу відродження науково-технологічної діяльності в Україні та розбудови її національної економіки на інноваційних засадах.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ligazakon.ua.
2. 2011-2012 Partnership for successfully competing in the global economy. – The Chamber of Commerce, 2011. – Р. 52-53.
3. Концепція розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009–2014 роки: Схвалено Рішенням Колегії Державного департаменту інтелектуальної власності оформлене Протоколом № 11 від 11.03.2009р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/normative_acts.html.
4. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / Г.О. Андрощук, О.В. Дем'яненко, І.Б. Жилиєв та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – С. 187.
5. Яблонский С. Хозяйский подход // Деловая столица. – №7 (613) от 18.02.2013 г. – С. 20.
6. Винничук Ю. Представитель экономического отдела посольства США в Украине Кристофер Смит о том, за что могут лишиться преференций отечественных экспортеров // Деловая столица. – № 50(604) от 10.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.depo.ua/ru/delovaja-stolica/2012_arhiv-nomerov-ds/dekabr_2012_1354493340/50-604/94928.htm.
7. Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування / Г. О. Андрощук (упорядкування). – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 320 с.
8. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд. Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
9. Закон №6523 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.business-resurs.com.ua/index.php?option=com_stats&task=view&id=1526.
10. 2012-2013 Partnership for Ukraine to successfully compete in the global economy. – The Chamber of Commerce, 2012. – Р. 64.
11. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» №5407-17 від 02.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.